

NATIONAL CONSCIOUSNESS IN THE WORKS OF SAMİHA AYVERDİ¹

Arş. Gör. Emine Gözde ÖZGÜREL

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

ozgurel@ankara.edu.tr

Abstract

Samiha Ayverdi (1905-1993) is one of the important authors of modern Turkish literature in the Republican period. It takes into account the indigenous, national and Islamic values of the Turkish-Islamic civilization. In this direction, she has brought more than forty works to Turkish literature. The author reveals the psychological development of the individual towards Turkish Islamic mysticism. On the other hand, it concentrates on national values. It aims to bring knowledge, language, religion, morality and history to Turkish society. In this article, the importance of national consciousness will be discussed in the works of Ayverdi. This issue that we deal with will be evaluated in five main topics. These titles are as follows: 'Historical Heritage and National Consciousness', 'The importance of Family and Women for the Nation', 'Social Degeneration and Turkish Youth', 'National Identity and Language', 'Turkish Society Model and Religion'.

Keywords: *Novel, Turkish nation, civilization, society, language, religion*

SAMİHA AYVERDİ’NİN ESERLERİNDE MİLLÎ BİLİNÇ VURGUSU

Özet

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önde gelen önemli yazarlarından olan Samiha Ayverdi (1905-1993), Türk- İslâm medeniyetinin yerli, millî, İslâmî gözesinden beslenerek Türk kültür, düşünce ve edebiyat dünyasına kırkı aşkın eser kazandırmıştır. Yazar, yapıtlarının odağına insanın Türk İslâm tasavvufu temelinde gelişen ruhî olgunlaşma sürecini alır ve insandan kütleye doğru açılan bir halkada Türk toplumuna millî ve vatanî değerler etrafında; dil, din, ahlâk ve tarih bilinci kazandırmayı gaye edinir. Bu doğrultuda makalemizde Ayverdi’nin millî duyarlılık ve birlik ruhuna verdiği önem yapıtlarından yola çıkarak, ‘Tarihî Miras ve Millî Bilinç’, ‘Millî Bir Yapıtı Aile ve Kadının Önemi’, ‘Toplumsal Yozlaşma ve Türk Gençliği’, ‘Millî Kimlik ve Dil’, ‘Türk Toplum Modeli ve Din’ olmak üzere beş ana başlık etrafında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Edebiyat, Türk milleti, medeniyet, toplum, dil, din.*

¹ Bu makale, 22 Mart 2018’de ILESAM ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın katkılarıyla gerçekleştirilen II. Uluslararası Milli Birlik ve Beraberlik Sempozyumu’nda sunulan “Samiha Ayverdi’nin Eserlerinde Milli Duyarlılık ve Birlik Ruhu” adlı bildirin geliştirilmiş halidir.

Giriş

Samihya Ayverdi (1905-1993), Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önde gelen önemli yazarlarından biridir. Ayverdi Türk edebiyatına, kültür ve düşünce dünyasına kazandırdığı kırkı aşkın eserinde Türk- İslâm medeniyetini biçimlendiren yerli, millî, İslâmî gözeden beslenir. Yazar, başta romanları olmak üzere yapıtlarının odağına insanın Türk İslâm tasavvufu temelinde gelişen ruhî olgunlaşma sürecini almıştır. Bu dönüşüm psikolojik platformdan sosyolojik olana doğru açılım kazanarak; millî ve vatanî değerler etrafında şekillenmiş aidiyet duygusu ve tarih bilinci; dil, din ve ahlâk duyarlılığı ile buluşur. Böylece topluma millî köklerinden beslenen çağdaş değerler ışığında kazanılmış bir üst bilinç aşılama isteyen Ayverdi kütlenin ihtiyaçları doğrultusunda, millî duyarlılık ve birlik ruhunu besleyen yapıtlar kaleme almıştır.

Ayverdi'nin yapıtlarında, değişik yönleriyle ele aldığı, millî bilinci uyandırmaya yönelik vurgular: 'Tarihî Miras ve Millî Bilinç', 'Millî Bir Yapıtı Aile ve Kadının Önemi', 'Toplumsal Yozlaşma ve Türk Gençliği', 'Millî Kimlik ve Dil', 'Türk Toplum Modeli ve Din' olmak üzere beş ana başlık etrafında değerlendirilebilir.

1. Tarihî Miras ve Millî Bilinç

Samihya Ayverdi eserlerinde, "Garp'ın maddeye dayanan realist karakterli medeniyeti karşısında sinen ve küçüklük anlayışına tutulan" (Ayverdi, 2006a: 225) Türk toplumuna, millî bir bilinç aşılama, onu yabancılaştığı tarihinden süzülen asıl hüviyeti ile buluşturmaya çalışır. Bu yolla Türk milletine, medeniyetin inşâsındaki payını millî kültür ve tarihî miras üzerinden hatırlatır.

Samihya Ayverdi *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız* adlı eserinde, medeniyet kavramına yaklaşımını: "Bilindiği gibi, medeniyetleri bütünüyle şu veya bu kavme mal etmeye imkân tasavvur edilemez. Zira fikrî unsurlar ve içtimaî gerçekler, çok defa filan veya falan muhîtin mahsûlü olmaktan ziyâde, müşterek medeniyetlerin meyvesi demektir." (Ayverdi, 2006a: 223) diyerek açıklar. Bununla birlikte, medeniyet zincirinin bir halkası olarak kalmak isteyen her toplum, tarihinden haberdar olmalı; bu tarihle ve ondan damıtılan değerlerle ilişkisini kesmemelidir.

Hâtıralarla Başbaşa adlı eserinde bu konuyu: "Bir cemiyet için târih, yüzünü seyredebileceği tek cilâh ayna, tek doğru konuşur şahittir." (Ayverdi, 2008: 70) sözleriyle ifade etmiştir. Samihya Ayverdi'nin romanlarına, tarihinden habersiz insan kitesinden sızan tipler, onun bu konuya verdiği önemi vurgulamak üzere, elverişli durum ve olay kesitleri içerisinde konumlandırılır.

Yazar bu doğrultuda romanlarında Batılının Türk milletine, Türk yurdu ve kültürüne duyduğu hayranlık ile Türk milletinin kendini küçümseyişini karşıtlık oluşturacak biçimde ele alır. Ayrıca, İslâm tasavvufunun her varlık ve oluşu anlayışla karşılayan mûnis çehresi, millî değerler söz konusu

olduğunda değişir ve mücadelecî bir tavır doğar. Romanlarda sûfî ve mutasavvıfların millî, dinî, tarihî, kültürel mirasa olan duyarlılıkları bu anlamda dikkat çekmektedir.

Ateş Ağacı adlı romanda bir Fransız muhabir olan Juliette'in dikkatinden Türk insanının nitelikleri dillendirilirken yazar, Batılı düşünür ve sanatçıların sözlerinden alıntılar yapar:

"Memleketiniz o kadar harikulade bir belde ki, Bonneval'in dediği gibi, burada memleketimi unutmaktan korkuyorum. Bilhassa İstanbul'un güzelliğine, siz Türklerin mahviyetinizden, vekârımızdansenmiş. Onun için hususî bir çeşniye sahip... Türkler için söz söylemiş kimselerin arasında, Decamps'ın fikirleri, yakın zamana kadar bende silik bir manzara hâlinde idi; fakat şimdi, vakti gelip de açan bir çiçek gibi meydana çıktı. Bu meşhur ressam sizin için der ki: "Türk'ün yüzünü, zarîf tavrını, kibar gülüşünü fırça ile göstermek mümkündür; müşkül, pek müşkül olan, onun özünü göstermektir. Bu öz, ay ışığı gibi görülür, lâkin gösterilemez. Hangi fırça mehtabın o ince haşmetini gökten yere indirebilmiştir?" (Ayverdi, 2009a: 112)

Yine aynı romanda Juliette, Türk yurdu ve insanı için: *"Memleketiniz ne güzel Cemil Bey... Siz bu eşsiz memlekete yakışan insanlarsınız; sanki tertemiz olmanız için hilkat sizi manevi bir süzgeçten geçirdikten sonra dünyaya salmış."* (Ayverdi, 2009a: 122) Der.

Bir Batılının bu yöndeki izlenimleri verilmekle, Türk insanı, mensubu olduğu milletin önemini kavramaya, değer bilmeye çağrılmaktadır. Türk insanının, hakkındaki iftiralara sessiz kalışı ise Pierre Loti'den yapılan bir alıntıyla şöyle ifade edilir: *"...bu memleket, Türk kültürünü taşımayan rehberlerin, tercümanların birer yama gibi sırttan kanâatleriyle öyle bozulagelmış ki, Pierre Loti'nin dediği gibi pespaye iftiralar önünde Türk'ün vakur kalışı, şüphe yok ki, körlerin, eşyanın hakikatini idrak edemediklerini düşündüklerinden ve bu körlere acıdıklarındandır."* (Ayverdi, 2009a: 117)

İnsanlığın ortak üretimi olan medenî değerlerin önemsenmesi; fakat bunların millî değerlerle uzlaştırılarak uygulanması, topluma şahsiyet kazandıran yerel zenginliklerin korunması ve önemsenmesi Samiha Ayverdi'nin üzerinde önemle durduğu konulardandır. Bu doğrultuda *Yolcu Nereye Gidiyorsun* adlı romanda yer alan olay kesiti çarpıcıdır:

Merkezî kişi olan Adli'nin ailesinin yaşadığı konağa gelen ve *"konağın Louis Quinze salonunda ağırlanması âdet olan ecnebi dostlar"*, bu defa bir *"Türk evinin hususiyetlerini"* görmek isteyerek o güne kadar, kapısı örtülü tutulan büyük annenin odasına girerler. Yabancı konukların hayret ve hayranlıklarını yansıtan konuşmaları ile bu kıymetlere sahip olan Türk ailesinin bilgisizlik ve ilgisizliği romana şöyle yansır:

" [Yabancı ziyaretçiler:]

– İşte bir Türk odası! Hayır, bir müze, müsâade eder misiniz, girelim mi? diye soruyor.

– Şaheser, müze, hârika! diyerek geziniyorlar. (...) misafirlerinin arkasında, onların bu eski eşyaya rağbetlerinden biraz şaşkın ve alâkasız duran annemle babam, her sorulan parça için:

– Eski bir kumaş, dededen kalma bir sürahi, yahut işleme! demekle iktifa ediyorlar.

Fakat ev sahiplerinin bu bigâneliklerini bir çeşit istiğna mânâsına alan ecnebiler, suâllerini derinleştirdikçe annemle babamın büsbütün cevaptan âciz kalarak sıkılmaya başladıklarını hissediyorum. Gerçi ben de sıkılıyorum; fakat ecnebinlerin merakından değil, anamla babamın dillerini tutan cehaletten. (...) Bu oda, bildim bileli, Üsküdar çatması yastıkları, gezi perdeleri, halıları, örtüleriyle, devrin bir yanlış yenileşme baltasına kurban olmamış olduğunu ilân edip durur. Fakat zamanın iddiasına uymayan bu eşyaları, bir gerilik, bir cehalet sembolü telakki edilmekten de uzak kalmaz ki, kimseye açılıp gösterilmez. (...) Biz onları hem ayağımızla çiğnedik; hem de zihniyetimizle basıp eziyoruz.” (Ayverdi, 1997: 220)

Romanda bahsedilen bu Türk odasının eşyaları, II. Meşrutiyetin ilanından sonra maddi durumu kötüye giden konağı geçindirebilmek için birer ikişer satılmaya başlandığında, bir Türk esnafın: “Yazık, yazık oğlum... Bunları siz satıyorsunuz, biz alıyoruz. Bizim de müşterimiz Avrupa. Hem ne yok bahâsına gidiyor bilsen, diyordu.” (Ayverdi, 1997: 337) Biçimindeki sözleri dikkat çeker.

Romanda, Türk'ün gözden kolayca çıkarabildiği, tarihî anıların sindiği antikanın Avrupa tarafından yağmalandığı vurgusu; Türk milletine şahsiyet kazandıran yerli değerlerin Batı tarafından yağmalandığı; diğer deyişle toplumda kültür emperyalizminin olanca gücüyle egemen olduğu fikrini zihne çağırın simgesel bir değer içermektedir.

Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında, aynı konuyu merkezî kişi İmam Hâlis Efendi'nin tarihi Mesihpaşa Camisi hakkındaki düşüncesi yoluyla yansıtır: “Hâlis Efendinin akıl erdiremediği noktalardan biri de, ecdadın bıraktığı miraslara, bu miraslara sahip olanların değil, olmayanların gösterdikleri alâka idi. Eğer arada bir seyyahlar ve yabancı meraklılar da gelip böyle rehberler, kitaplar hazırlamasalar, hiçbir İstanbullu çıkıp da şurada yüce bir sanatkârın bize hediyesi varmış, diye araştırmayacaktı.” (Ayverdi, 2000: 55)

Yolcu Nereye Gidiyorsun? Adlı romanda olduğu gibi burada da, Türklerin hiç değilse aitlik duygusu nedeniyle ilgilenmeleri umulan tarihî eserlere olan ilgisizlikleri batılıların tavrı ile karşıtlık içerisinde ele alınarak vurgulanmıştır.

Yazar, romanlarında olay kurgusu içerisinden yansıttığı bu hassasiyetini *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız* adlı eserinde: “Meselâ bugün biz, Süleymâniye'nin, Selimiye'nin ve diğer san'at şâh eserlerimizin önünden, görmeyen gözler, duymayan gönüllerle geçip gidiyoruz. Kurtuluş yolunu idrak edip uyanmış olan Almanlar da bir zaman aynı dalâlet içindeydiler. Fakat gün oldu, mâzî hazînesini keşfedip, destan devirlerinin romantizmini medeniyetlerine temel seçtiler. Haçlı ordularının, müslüman mîmârîsini gördükten sonra meydana getirdikleri gotik eserlerine, bir zamanlar onlar da görmeden bakıyorlardı. Vaktâki cetlerinin bıraktığı eserleri farkeder oldular, işte bu anlayışla kendi köklerine inmeklik, onları uyandırdı ve destan devirlerini yeniden yaşayıp hayat,

devam ve ilerleme gücünü bu kaynaktan tedârik ederek Alman mucizesini meydana getirdiler. İşte biz de, Avrupalı olarak değil, yüz elli seneden beri taşıdığımız bozuk bir Avrupalı manzarasını yüzümüzden silerek, yaratmış olduğumuz büyük medeniyetin yüceliklerini dünyâya kabul ettirecek bir yolda yürümeli, mevcut kıymetlerimizin propagandasını yapmalı, gerek edebiyat, gerek mûsikî, gerek mîmârî ve diğer san'at ve kıymetlerimizin üstüne dünyânın dikkat nazarlarını çevirtmeliyiz.

Şöyle ki, evvelâ eski medeniyetimizi restore edip onu, câhil ve gafil bırakarak yabancı hayrânı kıldığımız nesillerin önüne bütün ihtişâmı ile koymalı, böylece de işe, kendi kendimizi uyandırmaktan başlamalıyız.”(Ayverdi, 2006a: 31) Sözlere ile dile getirir.

Millî bilinci uyandırmaya yönelik bir diğer değini, romanlarda, Türklerin başından geçen savaşlara ve uğranılan zulme değinilmesidir. Bu bağlamda olmak üzere, Rumeli Türklerinin uğratıldığı iki büyük göç dalgasına değinilmiştir. *Mesihpaşa İmamı* adlı romanda, yardımcı kişi konumundaki büyükanne, 1877/78 Rus Savaşı sonrası, ilk büyük göçü yaşamış bir kişi olarak romandaki yerini alır. Romanın bu kesitinde, Rumeli’de Türklerin savaş öncesi uğradığı sindirme politikası ile savaş sonrası zulüm ve işkenceleri: *“düşmanın, boğazlanmış vatandaşların kulaklarından yapılmış gerdanlıklarla sokak sokak dolaştıklarını, mızrak ucundaki çocuk cesetlerine, sarhoş düşman askerlerinin, emmesi için kesilmiş kadın göğsü ikram ettiklerini, ihtiyar kadınları çırılçıplak soyup porsuk derilerine, kabukları çatlatılmış cevizler sıkıştırarak dipçik tehdidiyle çiftetelli oynattıklarını”* (Ayverdi, 2000: 69 - 70) Sözlereyle yer alırken, vatansızlığın dehşetli sonuçları dramatik bir tarzda romana yansıtılmıştır.

Şüphesiz romanda büyükannenin, göç yollarında perişan durumda kırılıp giden yurttaşlara ve gördükleri zulme dair anılarının, Ayverdi’nin romanlarında yer bulmasındaki temel amaç, toplumu tarihine yeniden, millî bir bilinç ve birliktelik ruhuyla bakmaya; vatan kavramı üzerine düşünmeye ve vatani ayakta tutacak değerler bütününe sahip çıkmaya yöneltmektir.

Türklerin uğradığı ikinci büyük göç dalgası ise 1912 Balkan Savaşıdır: *“Artık Selanik, Manastır, Üsküp, Serez, hulâsa bütün bir Rumeli, kan, ateş, ızdırıp, feryat ve sefalet içinde, yüzlerce koldan gelerek bir nehirde birleşen ırmaklar gibi, yaman bir akışla Edirne’den içeri dalıyordu. Fakat bu canı boğazına gelmiş göçkün selinin anlattığına göre, hemen dörtte üçü, ana nehre ulaşmadan yollarda baltalanıyor, bir avuç insan kanlarını döküp oldukları yerde canlarını veriyorlardı. Kurtulanlar ise, geçtikleri yerleri basarak daha ilerilere akıyor ve ne tarafa uğrarlarsa oradan da kendilerine katılan bir kol bularak büyüye büyüye İstanbul’a dökülüyorlardı.”*(Ayverdi, 2000: 153) İfadeleriyle romana yansıyan ve romanın güncel olayları arasında yer alan göç dalgasının bir kolu Mesihpaşa Camisi’nin avlusuna sığır.

Cami avlusuna sığınmış vatansız Balkan Türkleri’nin değersiz bir taş yığını gibi avlunun bir kenarında unutulmuş Türk-İslâm medeniyetine ait tarihî kalıntılar arasında resmedilmeleri dikkat

çeker. Geceleri bu tarihî yıkıntılar arasında ateşler yakılıp Balkan türküleri söylenirken tarihini önemsemeyen bir milletin kaçınılmaz sonu, moloz yığını muamelesi gören tarihî eser kalıntıları ve perişan haldeki göç kolunun birleşiminden doğan kompozisyon üzerinden somutlaştırılmakta; okur sinematografik bir imge ile baş başa bırakılmaktadır.

Samiha Ayverdi, millî birlik ve beraberlik zemininin öncelikle vatan olduğunu; vatan olmadan millet olarak kalmanın zorluğunu eserlerinde vurgular. Orta Asya'dan geldikten sonra Anadolu'yu her yönüyle bir Türk vatani haline getirdiğimiz, Anadolu'da Türk olarak kalma başarısını gösterdiğimiz ve bu topraklarda çok büyük bir Türk-İslâm kültür ve medeniyeti inşa ettiğimizi ifade ederek; kültürle yoğrulmuş vatan sevgisinin millî birlik ve beraberliğimizi korumak adına çok büyük bir değer taşıdığına vurgu yapar:

“Biz de artık bir Orta Asya milleti olmadığımızı ve bin şu kadar sene evvel kendimize vatan seçip göç ettiğimiz toprakların çocuğu olduğumuzu bilmeliyiz. Hem de, Fransa misâlinin karşısında üstünlük tarafımız, Orta Asya'dan Türk olarak gelip Türk kalmamız ve bu göçle de bir Akdeniz medeniyeti vücûda getirmiş olmamızdır.

İşte asırlar boyu bu coğrafyanın yoğurup vücûda getirdiği millî bünyemizin ve medeniyetimizin meyve ve mahsûlü olan değerleri bilmemiz ve onlardan gıdâlanmamız, beka ve devamımızın birinci şartıdır. Bu neticeyi elde edebilmek için de, yükselip dört başı mâmur bir seviyeye erişen milletlerin yaptıkları gibi, bizim de artık millî romantizmimizi idrak etmemiz bir emr-i zarûrîdir.” (Ayverdi, 2006a: 30) Sözleriyle bu konuya olan yaklaşımını dillendirir.

Son olarak, Ayverdi'nin, millî bilincin dinî düzlemdeki anlamına da değindiği dile getirilmelidir. Ayverdi'ye göre İslâmiyet, Türk milletinin kurduğu ve yaşattığı medeniyet dokusunun önemli ilmeklerindedir. Onun yokluğu ya da zedelenişi doğrudan Türk milletinin ve devletinin aldığı yara olacaktır. Yazar bu konuya ilişkin hassasiyetini:

“Her sosyal bünye, tıpkı insan psikolojisi gibi, birhusûsî karaktere sâhiptir. Târihî ve etnik sebeplerin yoğurup meydana getirdiği Türk milletinin de, zamanîçinde yaptığı her şerefli hareketin ve bu topraklarda kurduğu büyük medeniyetin unsurları arasında, Türk gücü ile İslâm îmânının birleşmesinden doğan büyük kuvveti görmek çâresizdir.

İşte, düşman propagandasının bir taktiği olarak, târih boyunca bir ideal ve dinamizm kaynağı olmuş bulunan bu îmânı yıkmak, tezyif etmek, küçük düşürmek bir moda hâline getirilmiş ve münevverin kafasına ekilip emânet edilmiştir. Halbuki târihte ve coğrafyada yaptığımız en şerefli hareket, bugünkü Türkiye topraklarını fethederek burada, târihimizin en büyük medeniyetini kurmamızdır. Bu hareket ise Türk gücü ile İslâm îmânının birleşmesinden doğan büyük kuvvetle başarılmıştır. İşte Türklüğe büyük kalkınmalar sağlayan İslâm dîni, surf bu üstünlüğü yüzünden iç ve

dış düşmanlar tarafından ısrarlı bir alay, küçümseme ve hücumâ mâruzdur.”(Ayverdi, 2006a: 39) Sözleriyle dile getirir.

Bir sūfî yazar olarak Ayverdi'nin milliyetçilik düşüncesini tasavvufî perspektiften nasıl gördüğü ve açıkladığı konusu da ele alınmalıdır. Tasavvuf felsefesinin, daima vurgulanan; hayatı, zıtlıklardan kurulu bir bütün olarak algılayan ve dünyada her varlığın kendisine verili rolü üstlendiği düşüncesiyle durum, olay ve olguları sakin bir kabulleniş içerisinde algılayan genel yapısı, ‘tasavvufî düşüncenin kuvvetli millî bir heyecan ve eylemlilik ile örtüşmeyeceği’ biçimindeki yanlış izlenimi uyandırabilir. Ayverdi bu konuya ilişkin kaygıyı *Batmayan Gün* romanında şu karşılıklı konuşmaya yer vererek silmiştir:

“– Dünyayı da bir sahneden farklı bilmeyince, sanatkârlara da öfkelenmeye lüzum kalır mı? Onun için, bir zıddımızın şerrinden korunurken, hiddet ve nefretle değil, sakin bir muhakeme ile hareket etmeliyiz.”

Sezâî Bey heyecanlı görünüyordu.

– Peki, bu görüşün ferdî bakımdan tatbîki kabil olsa bile geniş mânâda ve cemiyet menfaatleri ile nasıl telif ederiz? Faraza vatani tehdit eden bir tecâvüz karşısında “Düşman rolünü yapıyor, zararı yok...” diye karşıdan mı bakacağız?

Profesör güldü:

– O da ne demek Sezâî Beyefendi? “Herkes rol sahibidir” düstûrunu kabul ettikten sonra, ne bir fert ne bir cemiyet bu hükümden dışarı kalamaz. O hâlde mademki düşman rolünü yapıyor, vatanınızı tehdit ediyor, siz de rolünüzü ondan daha muvaffakiyetle tatbik edecek, yâni vatanınızı müdâfaa edeceksiniz. Çünkü bu büyük oyunda size düşen rol de budur. Hatta düşman tarafından tecavüze uğramayacak surette sağlam, hazır ve tedbirli bulunmanız da gene rolünüz icâbındandır.” (Ayverdi, 2004a: 247) Biçimindeki roman kesitinde Ayverdi, İslâm tasavvufunun millî hassasiyetlere ters düşmeyip, aksine onu destekleyen manevi bir zemin oluşturduğunu da dile getirmiş olur.

2. Millî Bir Yapıtışı Olarak Aile ve Kadının Önemi

Ayverdi, bireyin terbiyesinde onun “iç formasyonunu” sağlayan, manevi bünyesini şekillendirip, onu hem kendisi hem de toplumu için yararlı bir konuma taşıyan eğitimin başlangıç noktasını ‘aile’ olarak belirlemiştir. Romanlarında bunun yansımalarını görmek mümkündür. Ayverdi'nin romanlarındaki bu konuya ilişkin değinilere geçmeden önce, toplumun en küçük birimi olan ailenin, Ayverdi için öneminin, Türk milletinin tarihî, geleneksel yetişme tarzı içerisindeki konumuyla ilgili olduğunu belirtmek ve onun bu konuya ilişkin görüşlerine yer vermek isteriz.

Ayverdi, aileyi, millî müesseselerden biri olarak tanımlar ve geçmiş değerlerin güncel yaşam içinde yaşatılmamasına ilişkin kaygısını *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız* adlı eserinde şöyle dile getirir: “*Asırlar boyu, bütün millî müesseselere tesir etmiş bir sistemin iflâsı, bu müesseselerin de can çekişmesi demek idi. Nitekim öyle de oldu. Faraza, bir aile kateşizmi; ibadet gibi büyüğü küçüğe, küçüğü büyüğe bağlayan kudsî rabitalar vardı. Yok oldu.*” (Ayverdi, 2006a: 20)

Bireyin terbiyesinin başladığı ilk merhaledeki bu çözüme, toplumdaki kötü gidişin de ilk merhalesi olarak görülmektedir. Ayverdi, *Hatıralarla Başbaşa* adlı eserinde, ‘Ebeveyne ve Evlât Münâsebetlerine Dair’ adlı makalesinde: “*XX. asrın sonunun gençliği de bir emniyet supabı diyebileceğimiz kıymetler sisteminden soyularak, kendi hâline bırakılmış ve neticede de cemiyet, bugünkü değerler buhranına ve ruh sefaletine düşmüştür.*” (Ayverdi, 2008b: 95) sözleriyle, adeta, bir önceki alıntıda dile getirdiğimiz çözüme hâlinin yaşanmış sonuçlarını ifade eder.

Ayverdi, romanlarında, eski yekpare yapısını kaybetmiş yeni Türk ailesinin durumunu karşıtlık motifi içerisinde verir ve aile kurumunun türlü nedenlerle toplumdaki temel işlevini kaybetmiş olduğuna vurgu yapar: “*Uzun senelerini yabancı birmüessesenin cereyanları içinde geçiren babamın her hissini üstünü, bir parça olsun Frenk gölgesi perdelemişti. (...) bu melezleşmiş görüş ve duyuş sebebiyle de, eskiden, târihten gelen necip, soylu hisleri zayıflamış, sakatlanmış ve yaşama yolunda dâima iki zıt fikrin çalkantısı ortasında kalmıştı. İşte ben alabildiğine ihmâl edilirken, kardeşlerim babamın bu Avrupâî görüşüne uygun bir sistemle terbiye edilmekte idiler.*” (Ayverdi, 1997:6) şeklinde ifade edilen aile ortamının bu dağılmış yapısında, yanlış Batılılaşmanın tesiri vurgulanmaktadır. Ebeveynlerin durumu: “*...sanki annem piyanosunun gürültüsüyle, babam edebiyat dedikodularının patırtısıyla, kulaklarında başka seslere yer kalmıyordu. Hattâ onlar daha yakın hâdiseleri ve hattâ evlerinin içinde olup bitenleri bile pek fark etmemekte idiler.*” (Ayverdi, 1997: 93) ifadesi ile çocuğun dikkatinden sunulur.

Bu noktada, Avrupaîleşmenin bir yabancılaşma hâlini alması dikkat çekmektedir. “*...ben o zamanlar, annemle babamın gidişlerindeki bu aksaklığın içtimaî bir dâva olduğunu bilmez, mücerret bir illet zannederdim.*” (Ayverdi, 1997: 13) ifadesi ile ebeveynlerin aile çatısına olan ilgisiz tutumları, toplumsal bir çözülmeyi ifade eder bir tarzda ele alınır. Bu aile yapısı içinde çocukların yerel değerlerden yoksun yetişme tarzı içerisindeki durumu da romanlara yansır.

Batmayan Gün adlı romanda, genç bir kız olan merkezî kişi Aliye'nin dilinden: “*Bildiğim bir şey varsa, ne sen ne de annem, ruh hayâtıma bir istikâmet vermediniz. Sen sadece rahatımı ve sıhhatimi düşündün. Disiplinli bir hayat içinde yalnız sistemli ve müspet bir zihnî terbiye verdin. Fakat maddenin mekânîk hududunu aşmadın, bu suretle de rûhî bünyemin teşekkülî hâsıl olmadı. Böylece de yalnız bilginin sathında kaldım. Kazandığım bu sermâye ile hayatta bir mevki sahibi olabilirim, fakat bir insan olamam.*” (Ayverdi, 2004a: 16-17) biçiminde ifade bulan bu durum temelde, madde ve mana

birlikteliğinin ‘eğitim’ düzlemindeki karşılığını ifade eder. Türk milletinin “Şarklı ve anti-materyalist olmayan” yapısına uygun bir eğitim sisteminin gereği vurgulanır. Ayverdi için iyi eğitim, yeni nesle şifâhî değerleri yok saymayan milli bir kültür kazandırmak yoluyla mümkün olacaktır.

Ayverdi’nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında, kapalı bir yaşam süren, toplumunun meselelerinden kopmuş ebeveynin, toplumsal bir birim olan ailenin gereklerini, özellikle yeni neslin terbiyesi bağlamında yerine getiremediği: “*Hâlis Efendi kendisinin de babası gibi aynı muhit ve aynı şartlar içinde yetişmiş olmasına mukabil, oğullarının tam bir kanâat, duygu, ideal med ve cezri arasına bırakılmış, hem de ne sahilden uzatılan bir ipe, ne bele dolanacak bir cankurtarana ve ne de yüzücülük ilmine sahip olmadan, can çekişen bir devrin kucağına salıverilmiş olduklarını düşünmüyordu. Hâlbuki babasıyla kendisi, sıcak bir yaz mevsiminin iki ayrı dalda hemen hemen yan yana oldurduğu iki meyve gibi, zaman ve zihniyet farkı olmayan bir devrin mahûlü idiler. Hâlbuki o vakitten bu vakite mevsim değişmiş olduğu hâlde Hâlis Efendi’nin gözleri, yaprakları bile yer yer sararıp kaybolmuş bu ağacın dallarında hâlâ babası ile kendisinin müşterek vasıflarını taşıyan meyvalar arıyordu.*” (Ayverdi, 2000: 41-42) Biçiminde açıklanır.

Bir imam olan Hâlis Efendi’nin, bayram ve kandillerde el öptürmekle evlâdına dinî bir bilinç kazandırabileceği yolundaki yanılışı, içinde bulunduğu toplumun gerçeklerinden kopmuş olduğunu vurgulayan bir gösterge hâline gelmektedir. Diğer yandan Hâlis Efendi’nin bu yaklaşımı üzerinden, modern çağda din adamının durumu ve caminin kubbesi altından çıkamayan; toplumsal çerçevede yapıcı rol üstlenemeyen, kendi kabuğu içerisine çekilmiş din anlayışı mercek altına alınmak istenmiştir.

Aynı adlı romanda kumar oynamaya başlayan gençlerin durumu, aile kurumunun köhnemişliği ile açıklanır. Buna göre cemiyet halkalarını birbirine bağlayan eski, sağlam, kuvvetli ve hatasız Türk ailesinin bozulmaya başlaması, toplumda her türlü hastalığın baş göstermesinde ana neden olarak belirlemektedir. (Ayverdi, 2000: 58-59)

Ayverdi, Türk kadını aile ve toplumda birlik ve dirliği sağlayan çok önemli bir direngi noktası olarak görmektedir. Kadının yanlış Batılılaşmanın neticesi olarak aile ve toplumda işlevini yitirmesi; maddi bilgilerle donanmış son derece kültürlü çağdaş kadının millî ve manevî değerler bakımından düzeyi, kadının Türk sanatlarının devamındaki rolü gibi pek çok bağlamın varlığı, konuya verilen önemi vurgular. Yazar, kadını aile kurumunun sağlıklı devamında başat öge olarak görür. Bu niteliğiyle kadın, toplumsal bağlamda da sorumluluk üstlenmiş olmaktadır.

Yolcu Nereye Gidiyorsun adlı romanda, yanlış Batılılaşmanın kadını, “*aile ve cemiyette vazife dışı bıraktığı*” (Ayverdi, 1997: 10) ifadesine yer verilir. Bu durum iki nesil öncesine dayanan bir zihniyet

kırılmasının sonucudur ki burada yine yanlış Batılılaşma eleştirilmektedir: “*Biz doğmadan evvel ölmüş olan büyük babamı, nedense kızına saçma ve acemi bir Frenk terbiyesi aşılması suçlu bulurum.*” (Ayverdi, 1997: 100) Sözü ile bu yaklaşım yansıtılır.

Romanın merkezî kişisi olan Adli tarafından ise ebeveynler, ‘Tanzimat medeniyetinin kurbanları’ olarak tanımlanır. Aynı romanda, bu yeni kadının eski yaratıcı kimliğini yitirdiği görüşü de yer almaktadır. Türk kadını artık eskisi gibi gergeflerdeki nakışlarda, dokuma ve işlemlerde görülebilen yaratıcılığını başka bir mecraya kaydırmıştır. Piyano hocasının, “*eğer beste de yapmış olsa, beni geçmiş sayılır.*” dediği annesini değerlendiren Adli şu yorumu yapar: “*Annemde icat değil, icra ve taklit kabiliyeti ziyâde idi. Ben onun bu hayrete şayan kopyeciliğini yalnız parmaklarında değil, düşüncelerinde, hislerinde de görüyordum.*” (Ayverdi, 1997: 10)

Bu noktada Ayverdi, eski ve yeni devirlerin Türk kadınına, roman kişileri yoluyla karşılaştırır: Batılı değerlerin, toplumsal yapı göz önünde tutularak uygulanmasını savunan milliyetçi idealist bir asker tipi olan Dayı Nazım Bey’e göre kültürlü, fakat ailesi ve evine karşı ilgisiz, çocuklarının yetişmesinde millî değerleri önemsemeyen kız kardeşi ve kocası, “*içtimaî aksaklığın tam ve canlı misali*”dir. Ona göre topluma gereken, eski devirlerdeki “*Hem ruhen münevver, hem de çalışkan, şuurlu kadın*” (Ayverdi, 1997: 91)’dır.

Fikri hür olan bu kadın sanatıyla da yaratıcıdır. Bu meseleye *İbrahim Efendi Konağı* adlı eserde şöyle değinilmiştir: “*Yaratıcı cemiyet, kadının sanat insiyaklarına kumanda eden ve zevk iklimini fetheden an’anevî kuvvetini henüz kaybetmemiştir. Onun için de kadın, cesur terkiplerin, dekoratif temaların, muzaffer renklerin senfonisini, âdeta bir tabiat hâdisesi imişcesine kolaylıkla meydana getiriyordu. Bir şifâhî kültürün iliklerine işlediği, sonra da elinden, dilinden, gözünden, kulağından taşıp döküldüğü eski kadına nasıl da câhil denebilir ki? Şu siniyi kaplayan örtü, şu öper gibi dizlere çepeçevre temas eden peşkir, şu minderlerin altına serilen sofraya yaygısı, bez üstüne nakşedilmiş bu çiçek bahçeleri, zerâfetin, zevkin ve mücerret sanatın semboller diliyle konuşur olduğu bir üstün dehâ infilâkı değil de ne idi?*” (Ayverdi, 2009c: 29).

Bahsedilen bu kadın, kitabî bilgi ile değilse de; gelenek ve görenekler yoluyla, bir okul olan aile kurumunun içerisinde donanımlı hâle gelmiştir. Bu bağlamda hem aileyi birlik içerisinde tutar; hem de topluma bu ailenin içerisinde sağlıklı bireyler kazandırır. Bu durum “*...bilgisiz, fakat görgülerine ve şifâhî kültürüne sâdik anaların evlâtları, bazı noktalarda eksik kalsalar bile, Türk olarak yetişiyorlardı. Garp’a hasret çekip özenecek kadar münevverleşmiş olanları ise yaldızlı, süslü, fakat esas noktaları bozuk, melez ve illetli olarak üriyordu.*” (Ayverdi, 1997: 53) şeklinde ifade bulur. Romanda, “*Türk’üm diyebilecek evlatlar*” (Ayverdi, 1997: 92) yetiştiren de yine eski devirlerin birikimini taşıyan büyükannedir.

Bu bağlamda Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız* adlı eserinde yer alan bir makalesinde: “...Eski kadının büyük çoğunlukla okuyup yazması yoktu. Fakat ona cahil demek yanlıştır.” (Ayverdi, 2006a: 290) diyerek, geleneksel yapı içerisinde kadının, medenî ve sosyal gelişimini sağlayan, okunarak değil yaşanarak kazanılan bir kültüre sahip olduğunu savunmaktadır. Bu bakımdan Ayverdi’nin romanlarında millî manevi değerlerinden kopmamış kadın, ailenin kendi etrafında örüldüğü, bir ana-kadın-eğitmen portresi çizer.

3. Toplumsal Yozlaşma ve Türk Gençliği

Samih Ayverdi’nin yapıtlarına yerli değerleri göz ardı ederek modernleşme sürecine giren Türk toplumunun yapısındaki çözümler yansımıştır. Ayverdi, toplumsal yaşantıyı düzenleyen kurumlardaki bozulmanın temel nedenini, millî, tarihî, İslâmî değerlerin önemsizleştirilmesinde bulur. Ona göre özellikle İslâmiyet, toplumun yalnızca moral değerlerini oluşturamaz. Din, tarihsel süreç içerisinde toplumsal sisteme işlemiş ve onu kendisiyle besleyerek asıl kimliğini buldurmuştur.

Diğer yandan medenileşme süreciyle Türk-İslâm medeniyetinin yüzyıllar içinde şekillendirdiği gelenek ve göreneklerin geri plana itilmesi toplumu bir çözüme içerisine süreklemiştir. Samih Ayverdi’nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında, bu durum şöyle ifade bulur: “*Amma Meşrûtiyet toplarının yıkıp dağıttığı sade bunlar mıydı? Kanunsuz, fakat geleneklerin ve göreneklerin bağı ile kanun hâline gelmiş bütün bir sosyal ahenk de darmadağın olmuştur.*” (Ayverdi, 2000: 108)

Bahsi geçen bu ‘çözüme’ hâli, aynı adlı romanda, manevi değerleri simgeleyen caminin harap görüntüsüyle özdeşleştirilerek aktarılır: “*Pencerelerin alçı çerçeveleri ise şaşkınlıktan büyümüş gözler gibi alabildiğine açılmış, yıllardan beri meçhul bir semte sitemle bakmakta idi. (...) Kubbeler manzumesine levent kameti ile tezatlı ahengi veren minare, yanarken söndürülüveren bir mum gibi, ortasından uçup gitmişti. Hâlbuki şu harap, şu perişan ve derbeder görünüşüne rağmen eser, üstüne çevrilen her bakışa: ‘Ben bu vadiye oturtulmuş en nefis bir âbideyim!’ diyen haşmetli bir san’at dehâsının şahlanışı idi.*” (Ayverdi, 2000: 13)

Diğer yandan Balkan Harbi nedeniyle Rumeli’den kopup İstanbul’a akan halk, cami avlusunda ağırlandırken, avlunun bir kenarına yığılmış: “(...) *târihî mezar taşları, selsebiller, fiskiyeler, çeşme başlıkları, hulâsa bir balmumu, bir alçı kolaylığı ile işlenmiş muhteşem bir mermer saltanatının harabesi*” olan; “...*bir âbide, bir saray, bir mezar ve bir çeşmenin bu son artıkları; son iz ve eserleri*” (Ayverdi, 2000: 188) sönen görkemli bir medeniyeti imlemektedir.

Bir diğerk romanda, mahallî dokuyu oluşturan öğelerin, yenileşme düşüncesiyle ortadan kaldırılması söz konusu olur. Bu noktada hem kasıtlı bir yönelim; hem de geçmişe değer vermemenin yol açtığı bir özensizlik vurgulanmaktadır. II. Meşrutiyet sonrası, Şehzâdebaşı'nda Direklerarası semtindeki direklerin kaldırılacak olmasına duyulan tepki, millî bir duyarlılıkla bağdaştırılarak ele alınır. Yenileşmenin mahallî dokuyu zedelemek olmadığı vurgulanırken, geri planda, gelenekten yararlanma olgusunun yöntemine de bir gönderme yapılmış olur.

Bu noktada vurgulanan, inkılâbın siyaset sahasına özgü olmadığı, toplumsal gidişteki yanlışlıkların, soğukkanlı bir üslupla ele alması gerektiğidir. Batılılaşma taraftarı olan, millî bilinç sahibi idealist bir asker tipi yansıtıcı bilinç kılınarak: “*Saçaklarının gölgesi en leziz içkiden daha zevk verici olan bir çeşmenin suyunu çalmak, târihten canlı hikâyeler söyleyen bir âbidenin içini çöplük yapmak, yıkmak, koparmak, taşlamak, bunlar inkılâp değildir.*” Denilir. (Ayverdi, 1997: 349) *Yolcu Nereye Gidiyorsun* adlı romandaki bu ifade, romanların birbirini bütünleyen yapısını gözler önüne sermektedir. Bu anlamda *Mesihpaşa İmamı* adlı romanda caminin harabeye dönmüş hâli ve avluya yığılmış hâlde bulunan tarihî eserler; yazarın daha önce kaleme aldığı *Yolcu Nereye Gidiyorsun* adlı yapıta gönderimde bulunur. Ayverdi, toplumdaki birlik ve beraberlik ruhunu simgeleyen tarihî yapıların harabe hâlini alışına değinerek, fizik düzlemdeki bu yansımanın manevi düzlemdeki bir çöküşü ifade ettiği görüşünü savunur.

Ayverdi'ye göre, Batılı devletlerin sistemli bir şekilde yürüttüğü toplumun psikolojisini hedef alan saldırı neticesinde, toplumda kendini küçümseme, manevi değerleri ve dini, geri kalmışlığın nedeni olarak görme eğilimi baş göstermiş; böylece milletin bin yıllık tarihinden akıp gelen hayat suyu kurutulmuştur.

Yine Ayverdi'ye göre, Türk toplumu böylece, sistemli bir şekilde “*yolunu sapıtmış, bildiğini unutmuş, bileceğini kestiremez olmuş bir cemiyet*” (Ayverdi, 2009c: 65) hâline getirilmiş olmaktadır. Yazar, buradan yola çıkarak, roman kişilerini, XIX. yy. başında, sosyal ahengini büyük oranda yitiren toplumsal yapı üzerinden düşündürür: “*Acaba, açabildiği kadar açtığı için koparılan bir çiçek gibi, bir gizli elin, dalından ayırdığı bu medeniyetin yerine bir başkasını beklemek, bu milletin hakkı değil miydi? Ve acaba görünürde, açmak üzere sıra bekleyen bir başka gonca var da, onu görüp fark eden mi yoktu?*” (Ayverdi, 2000: 109) Böylece, Ayverdi, sosyal ahenginin temelinde tarihî, dinî, kültürel değerlerin, gelenek ve göreneklerin bulunduğu bir toplumda, tüm bu değerlerin zedelenmesinden ve yerlerine aynı nitelikte bir başka değerler sisteminin getirilmesinin mümkün olmamasından doğan kaygılarını romanlarına yansıtmaktadır.

Maddi ve manevi anlamda gözle görülür bir değişimin içerisinde resmedilen toplumun uğradığı, gerçekte yüzyıllardır süren medeniyetin tarih sahnesinden silinişidir. *Mesihpaşa İmamı* adlı romana bu durum: “*Babasının ve kendisinin yetiştikleri dünya çoktan tozu dumana katarak gözden kaybolmuştu.*”

(...) *Fakat o hâlâ bunun devamını zannediyordu. (...) Rakım Efendi ile Hâlis Efendi'yi dallarında olgunlaştıran cemiyet ağacı, sonbaharın sillesine uğramış bir perişanlıkla sararmış, bozulmuş olarak güz mevsimine girmişti.*” (Ayverdi, 2000: 43) sözleriyle gözlemci anlatıcının yorumu yoluyla yansır.

Sonuçta toplumsal yapıdaki bu değişim, “*şii ile, mûsikîsi ile, mimarisi, işlemesi, dokuması, âdetleri, zarafetleri, süsleri, hulâsa tam bir güzellik ahengi ile*” (Ayverdi, 2000: 108) son hâlini almış bir medeniyetin önce bir dinlenme devresine girmesinin, daha sonra ise gerileyip, aşınmasının, yok olmaya yüz tutmasının görünümünü içermektedir.

Samiha Ayverdi, *Hatıralarla Başbaşa* adlı eserinde, dil, tarih ve dinin, Türk gencinin gözünde, “*müzelik olmuş geçmiş zaman artıkları*” hâline geldiği (Ayverdi, 2008b: 278) tespitinde bulunur ve yeni neslin geçmişle olan bağlarının kopukluğunu vurgular. Romanlarında da bu görüşünün yansımaları mevcuttur. Yazar romanlarında, toplumsal yapıdaki dağılmanın sonuçlarını gösteren durum ve olay kesitlerine yer verir. Buradan yola çıkarak, sıklıkla üzerinde durulan bir konu, ‘yeni neslin durumu’dur. Yazar bu konuyu kimi zaman sosyal çatışmayı yansıtan diyaloglar hâlinde gösterme yöntemi ile kimi zaman da doğrudan durum tahlili yaparak anlatma yöntemi ile dikkate sunar:

Ateş Ağacı romanında, Cemil ve kitapçı İzzet Efendi’nin hazır bulunduğu kitapçıya gelen iki genç kız ile İzzet Efendi arasındaki diyalog ile bu konu, sosyal bir çatışma çerçevesinde gösterme yöntemiyle sunulmuştur:

“*Kızlar, evvelden başlamış oldukları şakalaşmalarına dükkânın içinde de devam ettikleri için kitapçıyı bir hayli bekletiler. Sonra sarışın olanı, bir bardak su istemekten daha tabii bir sesle:*

– *Sizde, Bir Fahişenin Hayatı isimli roman var mı? diye sordu.*

– *Hayır, burada öyle münasebetsiz kitaplar bu-lunmaz. Onu siz destancılarda, sebil duvarlarının üs-tüne kurulan seyyar sergilerde bulabilirsiniz, dedi.*

Kitabı isteyen kız bu defa cırlak ve kavgaya hazır sesiyle haykırdı:

– *A, a, o da ne demek? Herkesin kapışarak okuduğu bir kitabın sizde olmamasına teessüf ederiz, ikin-ci defa basılmış da üç dört gün içinde yağma olmuş, yağma..*

Kapıdan çıkarlarken arkadaşı:

– *Ne çeneni yordun a kardeş, esnaf değil mi, yok demeye utandı da öyle söyledi, diyordu.”* (Ayverdi, 2009a: 86)

Diğer yandan yazar, romanlarında yer verdiği,

“– *...arkadaşım Hüsnü'nün fiziki zevklere zaafı vardır. Briç, dans, fikir hayatının uzaktan bile seyircisi olmamak, zevkleri meyânındadır. İsterse dans etmeye o gitsin.*

– *Daha yok mu Cevat?*

– *Fena mı seni methediyorum. Bugün beğenilen adam, senin anlayışındaki adamdır.*” (Ayverdi, 2004a: 50) biçimindeki karşılıklı konuşmalar ile yeni neslin benimsediği değerleri ironik bir tarzla hicveder.

İnsan ve Şeytan romanında ise yeni neslin uğradığı değer kaybı, eski yaşantıyı yansıtan eşyaya verilen değer üzerinden: “*Sanatkâr bir Türk kalemkârının işlediği bu [tepsi], herhâlde târihe mâledilmiş bir meta olduğu için böyle mangal başına atılmış, diye düşündüm. Hâlbuki, belki de genç torunun tesîriyle misafîr karşısına çıkarılmak imtiyazını kaybetmiş olan bu tepsi, şu odanın en güzel, en zevkli eşyası idi.*” (Ayverdi, 2009b:121) biçiminde dile getirilir.

Ayverdi, romanlarında Türk gencinin milletin özelliklerine uygun bir şekilde yetiştirilmesi gerektiği görüşünü savunur. Vurgu, bireyin milletine katıksız bir aitlik duygusu ile bağlanması gerektiği yolundadır. Buradan çıkışla, *Yolcu Nereye Gidiyorsun?* adlı romanda bir genç kızın boynuna süs olarak taktığı Napoleon tasvirine değinilir ve bunun “*bir Türk gerdanının süsü olamayacağı*” ifade edilir. Buradan yola çıkılarak şifâhî kültürün yetiştirme biçiminin, çok yönlü fakat karakersiz bir yapı taşıyana tercih edilmesi gereği: “*Keşki benim anam tamâmiyle câhil bir kadın olsaydı; zîra bilgisiz, fakat görgülerine ve şifâhî kültürüne sâdik anaların evlâtları, bazı noktalarda eksik kalsalar bile, Türk olarak yetişiyorlardı. Garp’a hasret çekip özenecek kadar münevverleşmiş olanları ise yaldızlı, süslü, fakat esas noktaları bozuk, melez ve illetli olarak ürüyordu.*” (Ayverdi, 1997: 53) biçiminde dillendirilir.

Ayverdi, yeni neslin tüm üyelerini aynı akıl tutulması içerisinde görmez. *İnsan ve Şeytan* adlı romanında, iki genç insanı aynı mekânda, Doğulu değerlerin simgesi olan bir yaşlıya gösterdikleri karşıt davranışlar üzerinden verir. Romanda hiç konuşmayan, yeni nesle mensup olan genç adamın saygılı hâli vurgulanır:

“İhtiyar hasta kendisine hekim geleceğini herhâlde biliyormuş ki bana, bir âşinâyı karşılar gibi gülerek selam verdi, yer gösterdi. Karşısında genç bir misafîr vardı, konuşuyorlardı, fakat beni görünce sustular. (...) Müsâade eder misin evlâdım, beye bir seyahat hatıramdan bahsediyordum, bitireyim, bu gençler beni kendi hâlîme bırakmazlar ki, dedi. O zamana kadar ihtiyarın varlığında erimiş gibi sükûn, hatta istiğrak içinde duran genç, kendini topladı ve yüzünde zor uyanan bir tebessümle gözlerime bakarak bu gülümseyişle o da aynı müsâadeyi beklediğini anlatmak istedi. (...)

Hasta, eliyle karşısındaki yorgun yüzlü genci göstererek devam etti:

– *Bunlar sekiz on münevver çocuktur; ne dayılarıyım ne amcaları, ama bilmem nedense beni severler. Şimdi öleceğimi akılları kestiği için ağlaşıyorlar.*” (Ayverdi, 2009b: 119)

Diğer yandan, “teneke tepsi içinde likör ikram eden” Batı özentisi torunun davranış biçimi şöyle aktarılır: “*Izturâbiyle hoş geçinen bu acayip insanın yanından ayrılacağım sırada, sokaktan, evin çürük ve didik didik kaplamalarına sert, fakat kısa darbelerle vurulmaya başladı; ihtiyar kadının*

yüzüne, siyah kaşlarını birbirine yaklaştıran bir hiddet getirmişti. Kaplama-ların, çatlak, kof ve boğuk sesini benimle beraber din-leyen hastaya dönerek:

– Bunlarda hiç insaf kalmamış efendi, kaç defa yalvardım, ‘kızım, evde hasta var, böyle acı acı tahtalara vurma da kapıyı çal’, diye. Ama el kızının ne kabahati var, bizimkinden yüz bulmasa yapabilir mi hiç?... Kesik kesik devam eden darbeler durmuştu, bu defa sabırsız, ince bir ses:

– Helo Fifi, nerde kaldın? diye haykırmaya başladı. (...) gıcırdayan merdivenleri uçar gibi koşarak atlayan ayak sesleri ve nihayet kapının evi sarsan örtülüğü, kendisini çağıran arkadaşa fülen verilmiş bir cevaptı.” (Ayverdi, 2009b: 125)

Yazar yeni nesle mensup bu kişileri karşılıklı olarak konuşurmaz; Ancak dünya görüşlerinin uzlaşmazlığını yaşlıya verdikleri değer üzerinden, davranış biçimleri yoluyla sergilenerek, okur için kıyas kapısını aralar. Şu durumda karşılaştırma motifinin ‘davranış biçimleri’ üzerinden uygulanması söz konusu olmaktadır. Böylece okurun dikkatinin, roman kişilerinde takılı kalması engellenmekte; iletiye yoğunlaşması sağlanmaktadır.

Geleneği temsil eden yaşlı kişi, yeni nesilden iki farklı insan tipinin geleneksel olanla ilişkisinin ortaya konulmasını sağlayan bir öge hâlini alırken; yazarın düşüncesini üçüncü şahıs anlatıcı olarak dışardan ya da roman kişilerinin sözleri yoluyla ortaya koymayı; bakış açısını olay, olgu ve durumlar içerisinden, diğer deyişle kurgusal yapı üzerinden verişi dikkat çeker ve anlatımı gerçekçi kılar. Farklı zihniyetteki gençlerin ortak bir paydada buluşmasının imkânsızlığı ise odada birbirleriyle hiçbir biçimde yan yana getirilmemelerinden; aynı oda içinde birbirlerinden habersiz iki insan profili çizmelerinden; diğer deyişle mekandaki konumlandırılışlarından doğan durum yoluyla verilir.

4. Millî Kimlik ve Dil

Dili, bir toplumun millî kimliğinin yapı taşı olarak gören Samiha Ayverdi’nin romanlarında, Türkçenin asırlardan devşirdiği zenginliği görmek mümkündür. Ayverdi, “dili ve dilin kelimelerini bir medeniyeti besleyen ve yaşatan kültür nafakası” olarak görür (Ayverdi, 2006: 227). Bu bakımdan onun Türk diline olan hassasiyetini, kültürümüze; millî, tarihî ve manevi değerlerimize olan hassasiyeti ile ölçmek yerinde olacaktır.

Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız adlı eserindeki kimi makalelerinde, Türk dilinin son asır içerisindeki değişimini değerlendiren Ayverdi, Türk dilini, tarih bilinci, iman, gelenek ve göreneklerle beraber, topluma kişilik kazandıran başat öğelerden biri olarak görür ve “*hırpalanan millî şuur manzumesinin içinde zaman kaybetmeden müdâhale gereken büyük maârif dâvamızın Türk dili olduğu şüphe götürmez bir hakikattir.*” (Ayverdi, 2006: 35) Der.

Kökenleri Türkçe olmayan, fakat Türk dilinin ahengine uyarak bize özgü hâle gelmiş; deyimlerimize, atasözlerimize işlemiş, sahip oldukları çağrışımlarla bizi hemen kavrayan, duygu dünyamızı kuran, “*asırlar boyu Türk dili içinde Türkleşmiş ve karakter değiştirmiş olan Arapça ve Farsçadan gelme kelimeler[in]*” (Ayverdi, 2006: 226) dilden çıkarılmalarını: “*Bir kelimenin kökü mühim değil, telaffuzu mühimdir. Sesi ve mimarisi millî olduktan sonra kelimeler nereden alınırsa alınsın mademki lisâna girmiştir, şu hâlde Türkçe olmuştur.*” (Ayverdi, 2006: 215) Sözleriyle eleştirir. ‘Türkçenin Çilesi’ adlı makalesinde, “‘*özleşme*’, ‘*arulaşma*’ adıyla, *bin yıl Türk diline hizmet etmiş kelime[lerin] ölüm fermanlarının [kolayca] verilmesini*” (Ayverdi, 2006: 198) eleştiren Ayverdi, 1976 tarihinde kaleme aldığı, “Maârif Dâvâmız” adlı makalesinde, bu uygulamanın sonuçlarını: “*[Bugün] biz, evlatlarımızı, değil Fuzûlî’yi, Nedîm’i, Bâkî’yi hatta Yahyâ Kemâl’i ve hatta Atatürk’ü dahi anlamayacak kısır, çorak ve kıraç bir dil sathimâiline iterek her gün biraz daha uçuruma doğru kaydırarak ve kaydırıyoruz.*” (Ayverdi, 2006: 36) Sözleriyle dile getirir.

Ayverdi, Millî tarihimizin doğal bir akışla şekillendirdiği, kültürel, edebî ve fikrî zenginliğimizin anahtarı olan Türkçeyi anlayamaz duruma gelen Türk gençliğinin attığı ve atacağı adımlardan endişe duyar. Batı medeniyetinin etki halkasındaki Türkiye’de gençliğin, “*millî kültüründen habersiz olarak içine girdiği yeni medeniyeti, millî bir platform üstüne getirip kendi malzemesiyle işleme imkânı bulamadığını*” (Ayverdi 2006: 226) söyler.

Şu durumda, kelimelerini kaybetmiş, ahengi bozulmuş bir dilin; kırık ya da sırrı dökülmüş bir ayna gibi, yeni neslin kendisini görüp tanıyamayacağı sıradan bir cama dönüşmesi kaçınılmazdır. Ayverdi: “*Dilsiz bırakılan bu gençlik, okumaktan, öğrenmekten, araştırmaktan ve millî değerlerini, millî kültürünü bilmekten mahrum bırakıldığı için, mektep adedi artsa da, okuryazar kütle çoğalsa da, memleket gene de câhil münevver salgını önlemiş olamıyor.*” (Ayverdi, 2006: 198) Diyerek bir dilin yaralanışını nesillerin yitimi ile ölçer.

Ayverdi, diline yabancılaşmış münevverleri, yalnız kültür ve edebiyat dünyamızın mühür vurulmuş kapılarında bekleyen bir topluluk olarak görmez; aslında, temel varlık nedeni toplumuna ön ayak olmak, onun sıkıntılarını tercüman olup ona yol göstermek olan münevverin, bu hâliyle, milletin ihtiyaçlarını değil gidermek; anlamakta dahi zorluk çekiyor olduğunu kaygıyla dile getirir ve “*köylünün ıztırabı şalvar değil, kendisini anlamayan tüy kabası münevveri karşısında bulmasıdır.*” (Ayverdi, 2006: 56) Der. Dolayısıyla Ayverdi, dil sorununa ilişkin dikkatini münevverin trajik entelektüel düzeyine yönlendirip orada bırakmaz; sorunu halkın eğitime açılan dinamik bir sorun olarak görür.

Yazar, “*bir halk var, bir de bu halkı eğitecek aydınlar zümresi,*” diyerek iki ayrı sorunsalbelirler ve ekler: “*Eğer halk eğitimi diye ciddi ve samimi bir davamız olacaksa, bu dava, evvela münevverin halka karşı kendini eğitmesi esasına dayanmalıdır. (...) Halk eğitimi gibi vatan coğrafyasının*

bütününe şâmil bir mevzû, millî bir dava olarak ele alınırken, alakalıların [aydın zümrenin] bir zamanlar Türk halkını dünya milletleri içinde en yüksek seviyeye çıkaran bu nizâmı araştırmaları, tahlilci ve terkipçi bir gözle üstünde durmaları icap etmez mi?” (Ayverdi, 2006: 58, 59)

Şu durumda, aydının Türk tarihinin derinliklerine gerçekleştireceği yolculuk, şüphesiz dinî, millî, edebî, kültürel zenginliklerimizin, irfan hayatımızın derinliklerine yapılacak bir yolculuk olacaktır; fakat diline yabancılaşmış aydının böyle bir yolculuğu gerçekleştirebilmesi şöyle dursun; bu yolculuğa ihtiyaç olduğunu anlayabilmesi ya da kabul edebilmesi, şu durumda mümkün gözükmemektedir. Türkçeden kopan her bir kelime, göle atılan bir taş gibi toplumda, millî bünyemizde akseder. İşte bu nedenle Ayverdi için Türkçe, üzerinde büyük bir dikkat ve özenle durulması gereken ilk meselemizdir.

Ayverdi, Türk Muallimler Birliği'nin 27–28 Nisan 1968 tarihlerindeki İkinci Dil Kongresi'nde yaptığı konuşmada, asırların potasında işlenerek oluşturulmuş Türk dilini “*notadan, mûsikî ilminden, nazariyat ve felsefesinden anlamayan alaylı maestroların elinde ahengi bozulan muhteşem bir orkestra*” (Ayverdi, 2006: 215)'ya benzetir. Ona göre “*Türkçe, artık ihata ve ifade bütünlüğü olan bir dil vasfını kaybetmiştir. Öyle ki, düşman kılıcı altında erimiş bir ordu gibi, millî imanı, millî destanı ve millî târihi, haşmetle, kudretle aksettirmekten uzak, iptidâî ve kifayetsiz bir göçebe dili hâline inkılâp etmeye namzet bulun[maktadır.]*” (Ayverdi, 2006: 204). 1970 tarihli bir yazısında ise, “*Türk dilini, bir ülke kurtarır gibi*” (Ayverdi, 2006: 68) kurtarmak gereğinden bahseder. “*İngiltere, Hindistan'ı kaybetmekle büyük zarara uğradı, lâkin yıkılmadı. Fakat Shakespeare'i kaybetseydi, dünya haritasından silinebilirdi. Biz ise hem Bağdat'ı elden aldırдық, hem de Fuzûlî'yi kaybettik. Bunun sonu nereye varacak?*” (Ayverdi, 2006: 212) Diyerek kaygısını keskin bir söylemle dile getirir.

Samiha Ayverdi, romanlarını da fikrî yazılarında dile getirdiği böyle bir bakış açısı ve hassasiyetle kaleme almıştır. Romanlarda kullanılan dil, akıcı ve işlek, kulakta yadırganan tınılar bırakan sözcüklerden uzak; ancak asırlardan damıtılmış bir söz dağarının eksiksiz kullanımı ile incelik derinleşmiş bir duygu, düşünce dünyası ve kültür birikimini sırtlayabilecek yetkinliğe, geniş anlatım olanaklarına ve edebî kudrete kavuşmuş olan Türkçedir. Zarif ve güçlü dokusuyla Türk dili, İslâm tasavvuf ilminin inceliklerini yansıtabilecek edebî bir ortam olarak yeniden kurulmuş olmaktadır. Samiha Ayverdi'nin Türk dilini tarihî birikim ve incelikleriyle korumak ve ona gelişip tarihinden beslenerek yenilenebileceği bir ortam hazırlamak gerektiği konusundaki duyarlılığı, dili millî birlik ve beraberliğin başat ögesi olarak görmesindedir.

5. Türk Toplum Modeli ve Din

Samiha Ayverdi'nin romanlarında, Türk toplumunu bir arada tutan değerlere ilişkin değerlerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Tarih bilinci, millî kültür, iman,ahlâk, gelenek ve görenekler gibi kütlenin yaşayışını varlıkları veya yokluklarıyla etkileyenbu değerler, Ayverdi'ye göre “*toplumun*

millî şahsiyetini” (Ayverdi, 2006: 86) oluşturmaktadır. Bu bağlamda Ayverdi, Türk Toplum modelinde dinî değerler ile gelenek ve göreneklerin önemine değinir.

Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız* adlı eserinde dile getirdiği gibi, “*vatan, iman ve aile gibi kutsî bağları çözülmüş*” bir toplumun “*maneviyat buhranına, ahlak fesadına ve mesuliyetsizlik vadilerine*” düşmesini kaçınılmaz bulur. (Ayverdi, 2006a:150) Buna göre Türk toplum yapısında, tarih şuuru, iman, gelenek ve görenekler büyük önem taşır ve topluma millî kimlik kazandırmaktadır.

Ayverdi, İslâmiyeti, “*Türk dünyasının ve toplumunun ortak, lehimleyici ilkesi*” olarak görür. Ayverdi’ye göre İslâmiyet, Türk toplum modelini içerden şekillendiren, onun yapısına nakış gibi işlemiş bir öğedir. *Hatıralarla Başbaşa* adlı yapıtında Ayverdi, manevi değerlerine yabancılaşan Türk toplumunun “*ana düğümü çözülp ipuçları dağılmış veya kaybolmuş teşkilâtsiz bir âlem*” gibi “*düzensiz ve düzensiz*” (Ayverdi, 2008:267) kalmasının kaçınılmazlığını vurgular.

Yazar, toplumsal yapıda madde ve maneviyatın birlikteliğine verdiği önemi, roman kişilerinin dilinden: “*İnsanlardaki bu bir taraflı çalışma, bu sırf maddileşme hareketi, cemiyetin manevi esaslarını, ahlakını, faziletini, şuurunu gün günden silip götürmekte (...) gün olup da bu mahfazanın kapağı açılınca, içindekinin çalınmış olduğunu görerek anlayacağız.*” (Ayverdi, 2009a: 113) Biçiminde romanlarına yansıtmıştır.

Bu birlikteliğin toplumsal bağlamdaki açılımı, gelişmenin millî karaktere uygun bir seyir kazanmasını sağlayacaktır. Aksi hâlde kazanımın, bir insan kitlesinin teknik başarılarından ibaret kalacağı böylece vurgulanmış olur. Bu bağlamda, bir toplumdaki gerçek gelişme, insanı maddenin boyunduruğuna sokmaz da; maddeyi insanın yüceltilmesinin, varlık nedeninin anlaşılmasının hizmetine verir. İnsanı merkez alır ve donatır.

Ayverdi'nin *Batmayan Gün* adlı romanında toplumsal sahada bireyin eğitime her boyutta eğilmenin önemi vurgulanarak: “*Çalışmak, cemiyete faydalı olmak, yalnız gözle görülen ilimler faslına mahsus değildir. İnsan vücûdunun incelemesini yapmak kolaydır, fakat ruhunun tahliline el uzatmak müşkül, çok müşküldür.*” (Ayverdi, 2004a: 78) Denilmektedir.

Ayverdi'nin romanlarında insan ruhunun tahlili, insanın varlık nedenini gerçekleştirmesini sağlayan ruhî olgunluğu tartan; bu olgunluğun kazanılmış/kazanılmamış olmasının ardındaki nedenleri bulmaya yönelik bir araştırma gereci olarak işlev yüklenmektedir. Bu bakımdan tahlillerde, geleneklerimizdeki ‘olgun, dürüst, mert bir insanı dost edinmek; gerçek insanı bulmak ve onunla yakınlık kurmak’ anlamına gelen ‘han yapmak’ deyimini hatırlatır biçimde ‘gerçek insan’ aranır, onu anlayıp ve onunla ünsiyet kurabilme gayreti göze çarpar.

Ayverdi'nin romanlarında Türk kültür ve geleneği Yunus Emre'nin:

“*Gönül Çalab'ın tahtı,*

*Çalab gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise”*

Biçimindeki dizelerinin otağı olarak ele alınır. Böyle bir gelenek elbette toplumsal yapısını insan kavramını odak alarak oluşturacak; insana verilen değer in çevresinde halkanıp, organize olacaktır. Ayverdi'nin romanlarında toplumsal kozanın, maddi ve manevi yönden gelişmiş, insani değerlerini yitirmeden varsıllaşmış ‘gerçek insan’ı kendinden doğurmak üzere örülmüş olduğu, bu niteliğini kaybetmesi durumunda insan öğüten bir mekanizma hâlini alarak köhneleşeceği vurgulanır.

Ayverdi *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız* adlı eserinde “*Türk milleti, insana değer verdiği müddetçe büyük millet şuurunu kaybetme[mış]; dili, dini, târihi, görenek ve gelenekleri kapanın elinde kalıp yağmalanma[mış], harsı, haysiyeti, vakan zedelenme[miştir.]*” (Ayverdi, 2006a: 22) diyerek bu duruma parmak basmış; insan-din-toplum-ilişkisine dikkat çekmiştir.

Bu bağlamda, İslâmiyet'in toplumda insan ilişkilerini düzenleyen niteliği vurgulanmaktadır. Toplumsal tabakalar içerisinde konumu önemli olmaksızın her insan, ‘Kâbesi insan olan’ bir manevi bilincin gözünde saygı görmeyi hak eder.

Batmayan Gün adlı romana bu konu ‘mutasavvıf münevver’ ve ‘yozlaşmış tip’ olmak üzere iki ayrı roman kişinin düşünce tarzlarını gösteren bir olay kesiti içinden yansır: “*Doktor Kerim Bey'in (...) o sırada yoldan geçen bir fukaranın yanına kadar giderek, para verirken “Buyurun” demiş olması, Fikriye Hanım'ı uzun uzun güldürmüştü. Hâlbuki kendisi saydığı, mevki sahibi kimselere buyurun, demeye alıştı. Bir dilenciye uzaktan fırlatılan bir kuruş ne yetmemişti ki, koskoca bir profesör, hem de dilencinin ayağına gitmek suretiyle sadaka veriyordu?*” (Ayverdi, 2004a: 47)

Bu bağlamda Ayverdi'nin yapıtlarında, Mevlânâ, Yunus Emre, Muhyiddîn-i Arabî, Ahmede'r-Rifâî, Molla Câmî, Şeyh Gâlip, Fuzûlî gibi Türk-İslâm medeniyetinin önemli düşünürlerinin sözlerine yer vermesi toplumu; dilsel, kültürel, edebî, an'nevî ve tarihî öğeleriyle yekpare olarak kavramasındandır.

Ayverdi, *Abide Şahsiyetler* adlı yapıtında, Mevlânâ için: “*Terbiyeci ve mürşit Mevlânâ, muvazenesi bozulmuş bir cemiyette, asırların ve nesillerin süzgecinden geçmiş kararlı mizacı, salabetli ahlakı, derin kültürü, feragati, ismeti ve asaletleyle, sahteyi gerçekten, istatistik bir görüşle ayırt ederek içtimai şuurun önüne döken ve beşeriyetin eline bir kıyas malzemesi vererek kütleye nefes aldırın hakim insandır.*” (Ayverdi, 1995a: 11) Diyerek Türk-İslâm düşünürlerinin; Türk milleti ve toplumsal yapısı üzerindeki yönlendirici etkisini vurgulamış olur.

Yazar, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları* adlı eserinde ise Yunus için: “*... Yunus'un kütleye teklif ettiği ahlak prensipleri, paslı ve körü körüne bir itaatin icap ettirdiği ahyonlu ve uyuşuk bir hayat anlayışı değil, belki mülayemetten ziyade tecavüz ve saldırganlığa meyyal insandaki irade ve tefekkür*

unsurunu kontrollü ve uyanık bulundurmak tavsiyesidir." (Ayverdi, 1999: 75) Der. Yazar böylece Yunus ve Mevlânâ'yı yalnız dinî, tasavvufî kimlikleriyle değil, topluma bir yaşama tarzı öneren öğretici kimlikleriyle de ele almış olmaktadır.

Samihya Ayverdi'nin romanlarında din, toplumun ahengini sağlayan en önemli öğelerden biri olarak kabul edilmektedir. Yazar dini, toplumsal alanda işlevsel kılan ve kütle için değer üreten bir güç hâline getiren uygulayıcıların, din adamlarının, sûfî ve mutasavvıfların tavrına bu anlamda özellikle önem vermiştir. Dinin şekilsel ritüellerden ibaret görülmemesi, ibadetin amaçlaştırılmaması, bireysel ve toplumsal gelişim için bir eğitim aracı olarak işlevini sürdürebilmesi önemlidir. Din, camilerin kubbeleri altına çekilmek yerine, toplumsal sahaya açılmalı; Türk yaşayışını Yunus Emre, Mevlânâ gibi İslâm tasavvufunun önemli şahsiyetlerinden damıtılmış hoşgörü ve sevgi odaklı bir duygu ve fikir kompozisyonu yoluyla şekillendirmelidir.

Ayverdi *Batmayan Gün* romanında roman kişisinin: "*Yaratıcı kuvveti tanımak ve saymak, cemiyetin huzurunu ve ahengini muhafazada en esash husus! Maamâfih onu, korkarak değil, severek ve bilerek görenler ve tanıyanlar, cemiyet içinde birer muvâzene âleti ve baş tacı...*" (Ayverdi, 2004a: 264) Biçimindeki sözleriyle hem bu görüşü yansıtmakta; hem de hakikî aşkı duyumsamış sûfîyi toplumda dengeleyici bir rol üstlenmeye çağırılmaktadır.

Ayverdi'ye göre din, taassubun kararttığı bir çerağ olmaktan kurtarılmalıdır ki toplumu yeniden aydınlatmaya başlayabilsin. *Mesihpaşa İmamı* adlı romanda, din adamlarını: "*Dîni bağlarından çözüün, nefes aldırın, eski safvetini, yumuşaklığını iade edin, ondan sonra dinsizlere dönüp: 'Efendiler, ağalar! Buraya gelin... Fikir, ruh ve maddeden yapılmış olan insan, bir yanını düşünüp öteki tarafını ihmal ederse, kendi zararına bir yanlış işlemiş olur, (...) din, ahlak ve fazilettir. Bunları bir tarafa koyup makine gibi ibadet etmek, Allah'ı aldatmaya kalkışmaktan başka bir şey değildir', deyin.*" (Ayverdi, 2000: 78) Sözleriyle İslâmiyet'in özünü hatırlamaya davet eden roman kişisi, Ayverdi'nin bu bakış açısını yansıtır.

Ayverdi *Mesihpaşa İmamı*'nda, Türk toplum modelinde önemli pay sahibi olan dinin güncel durumunu: "*Bence bugünkü din, başlı başına cemiyetin ne fazlalığını aşındırır ne de eksikliğini tamamlar. Dindar geçinip filân câmide öğle namazını kılarak falanda ikindiye bekleyen murabahacı, küpesini rehin getiren dul kadından yüzde yüz faiz almak için dinin hangi emrinden istifade etmiştir? Keza, yalan söyleyen, hırsızlık eden, dedikodu ile ömür geçiren dindara bu müsâadeyi kim bağışlamıştır? Onu bugünkü gafleti içinde seyretmek hazin bir şey...*" (Ayverdi, 2000: 77) sözleriyle roman kişisinin bakışından romanına taşır.

Din adamını, toplumunun sorunlarıyla yakından ilgilenen bir görev adamı olarak görmek isteyen Ayverdi, aynı adlı romanda İmam Hâlis Efendi'nin kişiliği üzerinden güncel

yaşantının silik din adamı tipini: “*Hâlis Efendi mesleğine ne derece merbut ve işinin ne derece ehli ise, bu mesleğin havasından uzaklaşınca da o kadar pısrık, beceriksiz, çekingen ve bilgisizdi. Ve hayat denizinde yüzen insanlara kendi sahilinden bakıp dururken, hiçbir defa bu denize atılmamış olmanın bir noksan olduğunu hatırına getirmemişti. Hattâ kendi ilmi dışında akıp giden hayatla alışverişi bir nevi tenezzül, mesleğinin haysiyetine bir nevi tecâvüz bile saymıştı.*” (Ayverdi, 2000: 53) Sözleriyle gözlemci anlatıcı konumunda eleştirir.

Ayverdi din adamlarını olduğu kadar, sûfî ve mutasavvıfları da toplumun hizmetine çağırır. Ona göre, aynı zamanda bir insan-ı kâmil olan sûfî, kütlelerin içine karışmalı, hakîkî aşkın olgunluk kazandırdığı bir bilinçle toplumun hizmetine koşmalıdır. Bu bağlamda *Ateş Ağacı* romanında Juliette, yazdığı kitabın temel amacını “*cemiyete olan borcumu ödemek hem de hilkatın azametini bu sahadan seyretmek isteşimindedir.*” (Ayverdi, 2009a: 169) diyerek açıklar. *Yaşayan Ölü* romanında ise Ayşe'nin yurt dışına tezhip sanatını öğretmek üzere gitmek istemeyişi: “*Maamâfih onun varlıksız varlığı, şahsî his ve endişelerine galebe çalan kütle hizmetleri ve vazife şuurunu ile temkinlenmiştir.*” (Ayverdi, 2005a: 165) Şeklinde yorumlanır. Mutasavvıf bilge tipi olan Ayşe ve Hattat Gerçek Çelebi'nin, toplumsal plandaki değerleri: “*Şüphesiz yok ki ilahi kuvvetin insanlara ara sıra böyle dostlar göndermesi, beşeriyetin menfaatine maddî sahada hizmet eden âlimlerin, kâşif ve îcat sahiplerinin gelmelerinden çok hayırlı. Zira o Çelebiler, o dostlar hem beşeriyetin imhası yolunda terakki eden keşif ve buluşların, manevî bozgunundan korunma yolunu, hem de, bizi bize telef ettiren içimizdeki düşmanı imha etmenin saadet ve hâlâvetini bahşetmektedir.*” (Ayverdi, 2005a: 43) Sözleriyle göz önüne konulur.

Diğer yandan Ayverdi, dinî bir kimliğe sahip olmasa da Türk aydınının toplumsal faydayı merkeze alarak değer üretmesi gerektiği düşüncesindedir. Ona göre aydın bilip gördüklerinden toplumunu haberdâr etmelidir: “*... her yüksek gaye sahibi bildiğini bildirmeye, gördüğünü göstermeye borçludur. Faraza ben bir hatip olsam, konferanslarımın mevzûunu, yalnız inandığım ve benimsediğim kıymetler teşkil eder. Bir romancı olsam hayâta bir seyirci gibi bakıp gördüklerimi yalnız sanat meftunlarını tatmin edecek ölçüler içinde gösteren bir “metteur en scene” [yönetmen] olamam. Ona, korumak istediğim idealden bir çeşni karıştırırım. Bir ressam olsam, fırçamın diline içimin dilini, boyamın rengine duygumun rengini bulaştırırım.*” (Ayverdi, 2009a: 117) Diyerek bu görüşünü roman düzleminde dile getirir.

Sonuç:

Ayverdi'nin eserleri, millî bilincin önemini değişik yönleriyle ele alan ‘Tarihî Miras ve Millî Bilinç’, ‘Millî Bir Yapıtışı Olarak Aile ve Kadının Önemi’, ‘Toplumsal Yozlaşma ve

Türk Gençliği', 'Millî Kimlik ve Dil', 'Türk Toplum Modeli ve Din' olmak üzere beş ana başlık etrafında değerlendirildiğinde yazarın; medeniyet, gelenek ve görenekler, tarih şuuru, dinî ve millî bilinç üzerinde önemle durduğu görülmektedir. Buna göre Türk toplumunun bir kuşun iki kanadını andıran maddî ve mânevî değerlerin ortaklığında yükseltileceği; milliyetimizi dokuyan her bir ilmeğin bir yandan Dünya medeniyetini de dokuyor olduğu gerçeğinin unutulmaması gereği vurgulanmaktadır.

Samaha Ayverdi'ye göre millî kültür, dört bir yandan gelen “*derelerin, çayların, ırmakların birleştiği bir derya*”dır. (Ayverdi, 2006b: 169) Her türlü toplumsal, ahlakî, kültürel, iktisadî gelişmeler millî duyarlılık ve birlik ruhunun yaşatıldığı; dil, din, gelenek ve görenek, tarih bilinci gibi değerlerin yüceltildiği bir sosyal yapı içerisinde değer kazanır ve asıl anlamını bulur. Millî yapı önemsendiği ve tarih içinde yol alan kökleri korundukça sağlıklı bir ağaç gibi serpilmeye ve olgun meyvelerini sunmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Ayverdi, S. (1997). *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, 3. baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, S. (1999). *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, 4. baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, S. (2000). *Mesihpaşa İmamı*, 3. baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, S. (2004a). *Batmayan Gün*, 4. baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, S. (2005a). *Yaşayan Ölü*, 4. baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, S. (2006a). *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız*, 3.baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, S. (2006b). *O da Bana Kalsın*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, S. (2007a). *Son Menzil*, 3. baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, S. (2008). *Hatıralarla Başbaşa*, 3. baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, S. (2009a). *Ateş Ağacı*, 5. baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ayverdi, S. (2009b). *İnsan ve Şeytan*, 5. baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Özgürel, E. G. (2012). *Samaha Ayverdi'nin Romancılığı*, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Yay.

